

ประวัติศาสตร์และความหมายของการจำลองรูป พระธาตุพนม

The History and Meanings of the Replication of Phra That Phanom Stupa

ทรงยศ วีระทวีมาศ | อнуวัฒน์ การถัก* | ภัทระ ไผตระรัตน์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฝั่งเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาสารคาม 44150 ประเทศไทย

Songyot Weerataweemat | Anuwat Karnthak* | Pattara Maitrarat

Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University, Mahasarakham, 44150, Thailand
sonwee@kku.ac.th | anuwat.k@msu.ac.th | pattara.m@msu.ac.th

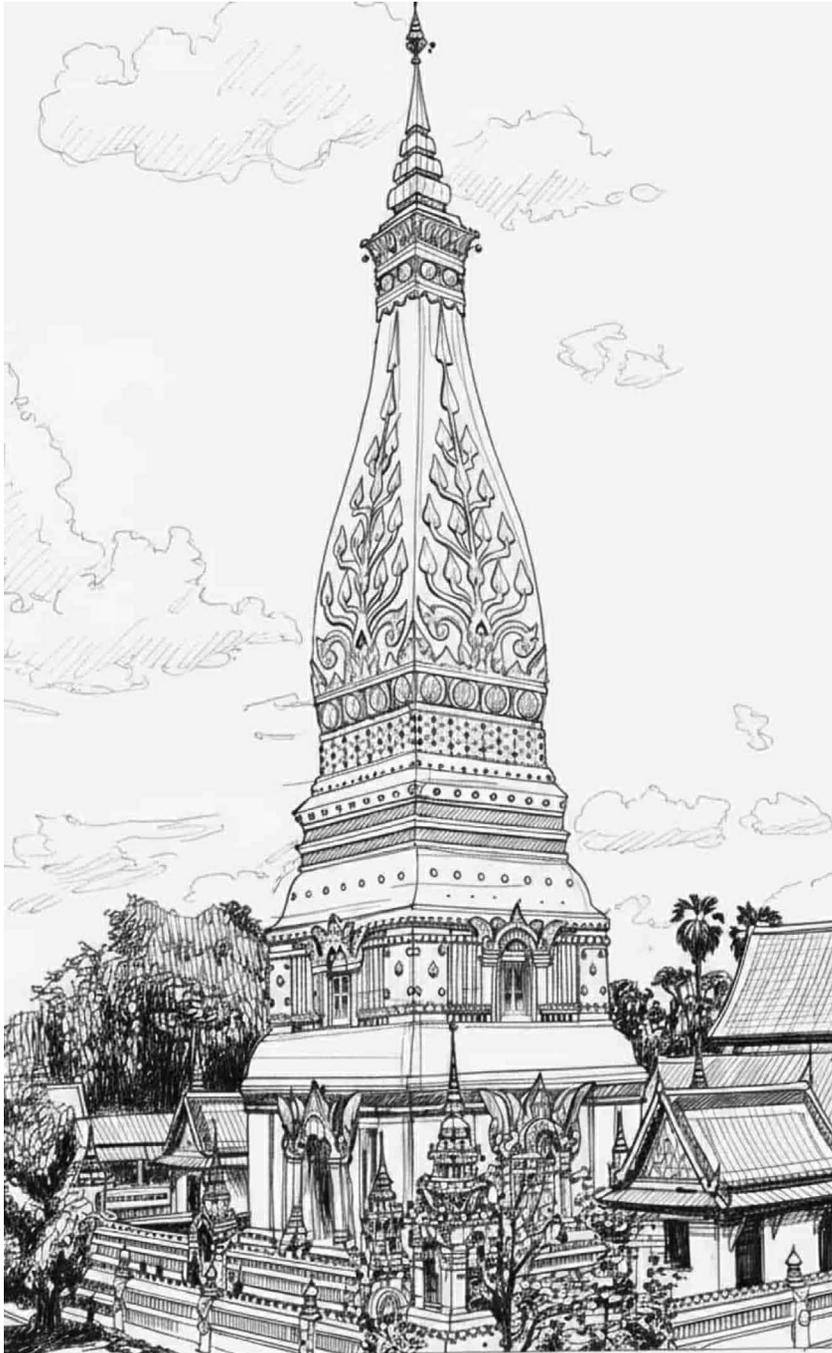
*Correspondence: anuwat.k@msu.ac.th

Received 17 - 07 - 2025
Revised 11 - 11 - 2025
Accepted 15 - 12 - 2025

บทคัดย่อ

ด้วยความสำคัญทางประวัติศาสตร์อันยาวนานของพระธาตุพนมในวัฒนธรรมไทย-ลาว พระธาตุพนมจึงอยู่ในความสนใจจากมุมมองทางวิชาการอย่างต่อเนื่อง ความสำคัญของพระธาตุพนมได้ทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมกลายเป็นต้นแบบที่มีการจำลองแบบไปสร้างขึ้นในบริบทที่แตกต่างกัน บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาความหมายของการจำลองแบบพระธาตุพนม โดยใช้แนวคิดทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเป็นกรอบการอธิบายพัฒนาการของการใช้ระบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม อันเป็นประวัติศาสตร์ของความหมายหรือรูปสัญลักษณ์ ซึ่งใช้วิธีการตรวจสอบบริบททางประวัติศาสตร์ และตีความหมายของเป้าหมายการจำลองรูปสัญลักษณ์นั้นไปใช้

ผลการศึกษาพบว่า พระธาตุพนมมีลักษณะเฉพาะตัว โดยเริ่มมีการจำลองรูปแบบพระธาตุพนมในช่วงรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 นอกเขตอารยธรรมล้านช้าง เพื่อเป็นตัวแทนวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งต่อมาในช่วง พ.ศ. 2454-2459 ได้เริ่มนำรูปแบบขององค์พระธาตุพนมมาใช้เป็นตัวแทนของพระเจดีย์บรรจุ

ภาพวาดลายเส้น
พระธาตุนพนมองค์เดิม
ในช่วงปี พ.ศ. 2483–2518

Line drawing of the original
Phra That Phanom during
1940–1975

พระบรมสารีริกธาตุในพระธาตุทำอุเทน และสร้างความสัมพันธ์กับชุดตำนาน
อุรังคธาตุที่พระพุทธรูปทาบวักขณะเดียวกัน เมื่อมีการปรับปรุงการปกครอง
หัวเมืองแถบแม่น้ำโขง จึงส่งผลให้รูปจำลองพระธาตุนพนมเริ่มถูกสร้างขึ้น
ให้มีความหมายเสมือนพระธาตุประจำเมือง ณ เมืองเรณูนครและเมืองนครพนม

พ.ศ. 2483 รัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบขององค์พระธาตุพนมให้มีความสูงมากขึ้น และมีลักษณะแบบไทย รูปแบบดังกล่าวจึงกลายเป็นต้นแบบขององค์พระธาตุพนมต่อมา จนกระทั่งพระธาตุพนมได้พังทลายลงในปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลไทยได้ก่อสร้างพระธาตุพนมขึ้นใหม่และมีการจัดงานเฉลิมฉลองทุกปี พระธาตุพนมที่สร้างขึ้นใหม่จึงเป็นตัวแทนของพระธาตุพนมที่ตั้งอยู่ที่ภูเก้าพราตามตำนานอุรังคธาตุ ในขณะที่รูปแบบดั้งเดิมของพระธาตุพนมได้เคลื่อนไปเป็นตัวแทนของพระธาตุเรณู พระธาตุท่าอุเทน และพระธาตุนคร ดังนั้น รูปกายภาพที่ครอบครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และสามารถดำรงอยู่ในระยะเวลาอันยาวนานพอที่จะเกิดภาพจำต่อสังคมได้แล้ว รูปกายภาพนั้นย่อมกลายเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ ได้ในเวลาต่อมา ซึ่งการจำลององค์พระธาตุพนมในช่วงหลัง ไม่ต้องการความหมายของการจำลองสถานที่ภูเก้าพราอันเป็นที่ตั้งพระธาตุพนม แต่กลับถูกสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกับองค์พระธาตุพนมองค์จริง ในบริบทของภาคอีสานที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมล้านช้างและตำนานอุรังคธาตุ

คำสำคัญ: พระธาตุพนม, ต้นแบบ, การจำลอง, พหุสัญลักษณ์

Abstract

Given the historical significance of Phra That Phanom in Thai-Lao culture, it has consistently attracted academic interest. This importance has led to its architectural design becoming a model that has been replicated in various contexts. This article aims to investigate the meanings underlying the replication of Phra That Phanom by adopting theoretical approaches in architectural history as a framework for interpreting the development of architectural symbolic systems, constituting a history of meanings and symbolic forms. The study employs historical contextual analysis to examine and interpret the intentions and purposes embedded in the replication of these symbolic forms.

The study reveals that Phra That Phanom has unique characteristics. The replication of its design began during the reigns of King Rama III-King Rama IV to represent the culture of Lan Xang, extending beyond the boundaries of the Lan Xang civilization. Subsequently, between 1911 and 1916, the architectural form of Phra That Phanom began to be adopted as a representative model for stupas enshrining the Buddha's relics at Phra That Tha Uthen, and it was further linked to the cycle of the Chronicle of Urangkhathat at Phra Phutthabat Bua Bok. At the same time, administrative reforms in the Mekong provincial regions led to the construction of replicas of Phra That Phanom, which came to embody the status of city stupas in Renu Nakhon and Nakhon Phanom.

In 1940, the government redesigned Phra That Phanom to make it taller and incorporate a Thai-style aesthetic. This design became the standard for Phra That Phanom and remained until its collapse in 1975. The Thai government subsequently rebuilt Phra That Phanom and initiated annual celebrations. The newly constructed Phra That Phanom now represented the original Phra That Phanom, located at Phu Kham Phra, as outlined in the Chronicle of Urangkhathat. Meanwhile, the original design of Phra That Phanom transitioned to symbolize Phra That Renu, Phra That Tha Uthen, and Phra That Nakhon.

Thus, a physical structure occupying a sacred space for an extended period would naturally evolve into a symbol of that sacred place. Subsequent replicas of Phra That Phanom did not necessarily represent Phu Kham Phra, where Phra That Phanom is located, but rather served to connect with the original Phra That Phanom within the broader context of the Isan region, which is linked to Lan Xang culture and the Chronicle of Urangkhathat.

Keywords: Phra That Phanom, prototype, replication, multiple symbols

บทนำ

พระธาตุพนม ณ วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำโขงอันเป็นแนวพรมแดนธรรมชาติระหว่างประเทศลาวกับประเทศไทยไปทางทิศตะวันตกประมาณ 500 เมตร มีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่บรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนพระอุระหรือทรวงอก) ของพระพุทธเจ้าตามเอกสาร “นิทานอัฐิธาตุ : ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)” ที่ได้กล่าวถึงองค์พระธาตุพนมที่สร้างขึ้นครั้งแรกในราว พ.ศ. 8 สมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้น โดยการนำของท้าวพญาทั้ง 5 อันมีพญาศรีโคตรบูร เป็นต้น รวมถึงพระอรหันต์ 500 องค์ อันมีพระมหากัสสปะเถระเป็นประมุข¹ ซึ่งเอกสารประเภทตำนานฉบับนี้ทำให้ผู้คนจำนวนมากไม่ยอมรับรู้และใช้เวลานานใน พ.ศ. 8 เป็นจุดถือกำเนิดของพระธาตุพนม จึงเชื่อกันว่าพระธาตุพนมเป็นเจดีย์ที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในดินแดนแถบนี้

การศึกษารูปแบบทางศิลปะและสถาปัตยกรรมพระธาตุพนมในระยะแรกมีการแสดงถึงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางทางวิชาการ โดยสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าสร้างก่อนสมัยขอม ในราวสมัยพูนัน² ส่วนเรจินัลด์ เลอ เมย์ (Reginald Le May) ได้ศึกษารูปแบบศิลปกรรมพระธาตุพนม โดยให้ความเห็นว่า น่าจะถูกสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 11 หรือ 12 ในศิลปะแบบไพรกเม็งของอาณาจักรเจนละ³ ขณะที่ฌอง บัวเชอลีเยร์ (Jean Boisselier) สันนิษฐานว่าภาพสลักอิฐนั้นคงอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 15⁴ บทความเรื่อง “Merit-Seeking in public: Buddhist pilgrimage in Northeastern Thailand” โดย เจมส์ บี. พรูเอสส์ (James B. Pruess) เป็นงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาในประเด็นการจาริกสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา โดยชี้ให้เห็นว่าการจาริกเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องเป็นธรรมเนียมมายาวนาน ซึ่งมีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า ในระหว่างการจาริกแสวงบุญมายังพระธาตุพนมนั้น หากมีการเสียชีวิตเกิดขึ้น ผู้เสียชีวิตย่อมได้ขึ้นสวรรค์ในที่สุด ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเดินทางสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อรับอานิสงส์แห่งบุญกุศล

การศึกษาภายหลังพระธาตุพนมล่มลงเมื่อปี พ.ศ. 2518 นั้น มีหลักฐานทางโบราณคดีหลายประการที่พบในองค์พระธาตุทำให้การศึกษามีความชัดเจนมากขึ้น อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้พิจารณาจากระเบียบโครงสร้างและการก่ออิฐพบว่า การก่อสร้างตัวอาคารระยะแรกก่อด้วยอิฐขัดเรียบไม่ใช้ปูนสอ

แต่ใช้อย่างไม่ชนิดหนึ่งในการเป็นตัวประสาน คล้ายกับการก่อสร้างปราสาทอิฐแบบเขมรในช่วงระยะแรก กำหนดอายุพระธาตุนมมน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15 แต่ไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 13⁵ ในส่วนรูปแบบศิลปกรรมที่พบนั้น ศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้สันนิษฐานจากภาพลวดลายสลักอิฐและเสาประดับกรอบประตูว่า ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบไพรกเม็งราวพุทธศตวรรษที่ 13⁶

การศึกษาของค้พระธาตุนมมต่อมาก็มักจะพิจารณารูปแบบและจัดกลุ่มหมู่พระธาตุนมมในวัฒนธรรมล้านช้าง ที่เป็นพระเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมต่าง ๆ ในเชิงพัฒนาการ จุมพล เพิ่มแสงสุวรรณ ศึกษาคติการสร้างพระธาตุนมมแบบล้านช้างในเขตภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยการศึกษาค้นคว้าแนวความคิดในการก่อสร้าง รวมถึงบทบาทหน้าที่ของพระธาตุนมมในช่วงเวลานับตั้งแต่ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 23-24⁷ ขณะที่ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ศึกษาเรื่อง “เจดีย์พระพุทธรูป อุบัติ่ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน” ด้วยเล็งเห็นเอกลักษณ์ร่วมในงานศิลปกรรมล้านช้างช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-24 เพื่อรวบรวมหลักฐานทางศิลปกรรมที่ปรากฏในภาคอีสานและประเทศลาว⁸ หรืองานศึกษาสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะของศักดิ์ชัย เรื่อง “เจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยม (ทรงบัวเหลี่ยม) เอกลักษณ์ของธาตุนมม” เป็นการศึกษาตามแนวทางสายวิวัฒนาการด้านรูปแบบของสถาปัตยกรรมโดยการวิเคราะห์ที่มาของรูปทรงบัวเหลี่ยม อันเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง⁹

งานศึกษาพระธาตุนมมที่ไม่ได้เน้นจำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ปรากฏในผลงานของ สมชาติ มณีโชติ ที่ศึกษาพระธาตุนมมในมิติสัญลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรม ด้วยการตรวจสอบความหมายของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านมุมมองด้านสังคมวัฒนธรรม โบราณคดี และมุมมองสมัยใหม่ ซึ่งมีประเด็นค้นพบที่น่าสนใจคือ การรับรู้ การให้ความหมาย ความสำคัญ ความศรัทธา และความทรงจำของผู้คนที่มีต่อพระธาตุนมม ได้ถูกปรับเปลี่ยนและเลื่อนไหลไปตามกระแสสังคม วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกสมัยใหม่ โดยมีพระธาตุนมมเป็นศูนย์กลางในการศึกษา¹⁰ อย่างไรก็ตามงานของ เกศินี ศรีวงศ์ษา เรื่อง การศึกษาความสำคัญของพระธาตุนมมผ่านการจำลองแบบ ได้ขยายการศึกษาพระธาตุนมมในประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งโดยชี้ให้เห็นการแพร่กระจายการสร้างจำลองแบบพระธาตุนมม อันเป็นการสร้างตัวตนของกลุ่มชาวลาวในสยาม ด้วยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

และการตีความทางประติมานวิทยา เพื่อตรวจสอบแนวคิดการสร้างช่อมรูปแบบทางศิลปกรรม เชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางศิลปะระหว่างพระธาตุพนมต้นแบบกับพระธาตุจำลอง รวมถึงการแพร่กระจายความเชื่อ ความศรัทธารวมทั้งประเด็นทางการเมืองที่มีต่อองค์พระธาตุพนมผ่านรูปแบบทางศิลปกรรม¹¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า การกระจายตัวของรูปจำลองพระธาตุพนม ที่เริ่มมาในระหว่างรัชกาลที่ 3-4 นั้น ยังมีประเด็นคำถามที่น่าสนใจว่า วัตถุประสงค์ของการจำลองรูปพระธาตุพนมในที่ต่าง ๆ กลับมีบริบททางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันโดยอาจมิได้ยึดโยงเฉพาะมิติการปกครองระหว่างรัฐแต่อย่างเดียว ซึ่งความหมายที่อยู่เบื้องหลังของรูปจำลองในแต่ละกาลเทศะนั้นคืออะไร นอกจากนั้น องค์พระธาตุพนมยังมีการปฏิสังขรณ์และเปลี่ยนแปลงรูปแบบบางส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้เกิดกระบวนการตีความและให้ความหมายต่อสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมแปรผันไปตามบริบทของกลุ่มผู้ปฏิบัติการจัดสร้างรูปจำลองในกาลเทศะต่าง ๆ ด้วย ดังนั้น จุดมุ่งหมายของบทความนี้ จึงเน้นศึกษาการให้ความหมายต่อรูปจำลองพระธาตุพนมที่สร้างขึ้น หรือการนำไปใช้ในบริบทอย่างอื่น เป็นความพยายามตีความการให้ความหมายของการจำลององค์พระธาตุพนม รวมทั้งการตีความกระบวนการจำลององค์พระธาตุพนมในกาลเทศะนั้นว่า ให้ความหมายต่อองค์พระธาตุพนมต้นแบบอย่างไรด้วย นั่นก็คือ การมองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างความหมายขององค์จำลองและพระธาตุพนมต้นแบบไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนั้น เมื่อเวลาผ่านไป องค์พระธาตุจำลองและพระธาตุพนมองค์ต้นแบบ ยังมีการเคลื่อนเปลี่ยนแปลงของความหมายที่ไม่คงที่อีกด้วย

กรอบแนวคิดการศึกษา

งานศึกษาความหมายในอัตลักษณ์ของพระธาตุพนม ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมโดย คริสเตียน นอร์เบิร์ก-ซูลซ์ (Christian Norberg-Schulz) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมนี้เองคือการอธิบายพัฒนาการของการใช้ระบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่โดยทั่วไปแล้วอาจเป็นประวัติศาสตร์ของความหมาย (Meaning) หรือรูปสัญลักษณ์ (Symbol) และด้วยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์จึงอาจถือเป็นการเจริญเติบโตของการเข้าสู่ความหมายดังกล่าว การศึกษางานสร้างสรรค์ศิลปะสถาปัตยกรรมใด ๆ ที่มีการจำลองรูปสถาปัตยกรรมสำคัญ ทั้งบริบททางประวัติศาสตร์และ

วัฒนธรรม รวมถึงการนำไปใช้ จึงถือเป็นการตีความหมายให้กับสถาปัตยกรรมที่เป็นต้นแบบ โดยการให้ความสำคัญต่อรูปสัญลักษณ์ของตัวสถาปัตยกรรมสำคัญนั้น¹² เอเดรียน สโนดกราสส์ (Adrian Snodgrass) ได้ชี้ให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมทั้งหลาย ตำนานก็คล้ายกับสัญลักษณ์ ซึ่งตำนาน สัญลักษณ์ และพิธีกรรมต่างเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยพิธีกรรมใด ๆ มักผนวกเอาความหมายเชิงสัญลักษณ์ไว้ด้วย อันเป็นการผลิตซ้ำของกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่อ้างถึงในตำนาน และถูกแสดงออกมาผ่านทางคำพูดและปฏิบัติกรต่าง ๆ¹³

การศึกษานี้ จึงตรวจสอบความหมายของสถาปัตยกรรมต้นแบบและบริบททางประวัติศาสตร์ของการสถาปนารูปจำลอง เพื่อวิเคราะห์ความหมายของรูปจำลองนั้น ซึ่งรูปจำลองและสถาปัตยกรรมต้นแบบต่างก็มีการให้ความหมายแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมของแต่ละช่วงเวลา

อภิปรายผลการศึกษา

1. อัตลักษณ์ของพระธาตุพนม

รูปแบบของพระธาตุในวัฒนธรรมล้านช้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระธาตุองค์สำคัญล้วนมีลักษณะแตกต่างกันชัดเจน โดยมีอัตลักษณ์ร่วมประการหนึ่งที่สำคัญคือการมีดวงปลีส่วนยอดที่เป็นบัวเหลี่ยมเท่านั้น แต่ส่วนฐานที่ต่ำจากบัวเหลี่ยมลงมากลับมีลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งองค์พระธาตุพนมมีส่วนฐานที่เป็นเรือนธาตุสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น ในขณะที่พระธาตุอิงฮัง (แขวงสะหวันนะเขต) มีรูปลักษณะเป็นปราสาท 3 ชั้น ซึ่งลวดลายตกแต่งคล้ายคลึงกับศิลปะขอม (ในประเทศเวียดนาม) ในขณะที่พระธาตุศรีโคตรตะบอง (แขวงคำม่วน) กลับมีลักษณะของเรือนธาตุเป็นแบบไม่มีซุ้มและตั้งบนฐานสูง และพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ (นครเวียงจันทน์) ก็มีเฉพาะส่วนยอดที่มีขนาดเล็กเป็นธาตุเหลี่ยม (ปฏิสังขรณ์สมัยหลัง) ขณะที่ส่วนฐานเป็นรูปโค้งสี่เหลี่ยมลงมา นอกจากนี้เจดีย์พระธาตุยังมีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนา โดยมีเรือนธาตุสี่เหลี่ยมย่อมุม ส่วนยอดเป็นปลีบัวเหลี่ยม หรือรูปเจดีย์ล้านนาแปดเหลี่ยม เป็นต้น เช่นที่พระธาตุบังพวน (จังหวัดหนองคาย) และวัดมหาธาตุหลวงพระบาง (แขวงหลวงพระบาง) ซึ่งต่างก็มีลักษณะเฉพาะตัวมากกว่าเป็นแบบพิมพ์เดียวกัน โดยบรรดาเจดีย์ที่กล่าวมานี้ล้วนมีประวัติการสถาปนาหรือบูรณะในช่วงรอยต่อพุทธศตวรรษที่ 21-22 แห่งอาณาจักรล้านช้างตามพงศาวดารล้านช้าง

ภาพ 1-1 / Fig 1-1

ภาพ 1-2 / Fig 1-2

ภาพ 1-3 / Fig 1-3

ภาพ 1-4 / Fig 1-4

รูปแบบพระธาตุสำคัญในวัฒนธรรมล้านช้างนั้นไม่นิยมทำซ้ำรูปแบบเดิมของพระธาตุองค์สำคัญ ต่างจากวัฒนธรรมอยุธยาที่นิยมใช้รูปพระปรางค์เป็นเจดีย์มหาธาตุ หรือในวัฒนธรรมสุโขทัยที่นิยมเจดีย์ยอดดอกบัวตูมที่มีแบบแผนชัดเจนเหมือนกันจำนวนมาก แต่วัฒนธรรมล้านช้างสร้างสรรค์รูปแบบขององค์พระธาตุโดยยึดถือส่วนดวงปลีเหลี่ยมในขนาดที่ต่างกัน นำไปใช้เป็นส่วนยอดประกอบเข้ากับองค์ประกอบส่วนฐานที่รองรับที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้รูปทรงในภาพรวมมีความแตกต่างกัน (Fig. 1) โดยช่วงเวลาก่อนการทำซ้ำรูปแบบองค์พระธาตุพนม (ก่อนพุทธศตวรรษที่ 25) นั้น องค์พระธาตุพนมเองก็มีลักษณะเฉพาะตัวเพียงองค์เดียว จึงอาจสรุปได้ว่าในวัฒนธรรมการสร้างพระธาตุของล้านช้าง ไม่ได้ยึดติดกับรูปแบบมาตรฐานของพระเจดีย์ส่วนสำคัญของคติพระธาตุของล้านช้างที่แท้จริงก็คือ ความสำคัญในแง่ตำนานและประวัติศาสตร์อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของการจาริกแสวงบุญ เพราะมักมีตำนานเรื่องเล่ากำกับอยู่ด้วยเสมอ

2. ความหมายของพระธาตุพนมยุคจารีตของล้านช้างและพลวัตของความหมาย

ตามความคิดแบบจารีตของล้านช้าง มีทัศนคติที่เชื่อมโยงความสำคัญของพระธาตุพนมกับตำนานอรัญคราตุ ซึ่งพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางของทั้งเหตุการณ์การสร้างพระธาตุ ตำนานบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ ที่ย้อนไปในอดีตชาติหลายพระองค์ และพุทธประวัติของการเสด็จมาของพระพุทธเจ้านั่นคือ องค์พระธาตุพนมบนภูเก้าพร้าวเป็นตัวแทนของเจดีย์พระธาตุที่บรรจ

ภาพ 1

พระธาตุในวัฒนธรรมล้านช้างเปรียบเทียบกับพระธาตุพนมองค์ดั้งเดิม ก่อนก่อสร้างเป็นปัจจุบัน
 1-1 พระธาตุอิงฮัง
 1-2 พระธาตุศรีโคตรตะบอง
 1-3 พระธาตุหลวงเวียงจันทน์
 1-4 พระธาตุพนม

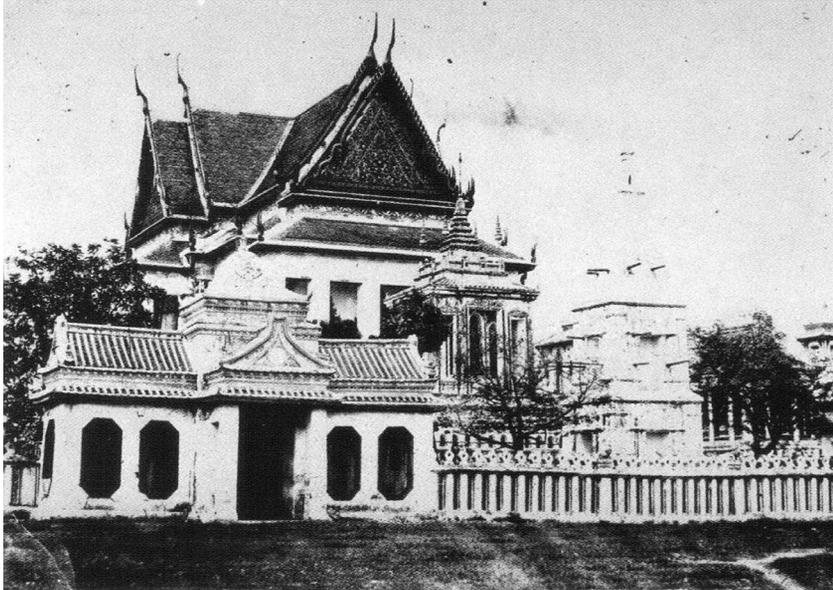
Fig 1

A comparison between Lan Xang-period stupas and the original form of Phra That Phnom before its reconstruction into the present monument.
 1-1 Phra That Ing Hang
 1-2 Phra That Sri Kottabong
 1-3 That Luang, Vientiane
 1-4 Phra That Phnom

พระบรมสารีริกธาตุแห่งแรกของภูมิภาคแห่งนี้ ที่มีประวัติศาสตร์ย้อนกลับไปถึงสมัยพุทธกาล ความในตำนานอุรังคธาตุที่กล่าวถึงเมืองและสถานที่หลายแห่งตลอดสองฝั่งแม่น้ำโขง ตั้งแต่แถบเมืองเวียงจันทน์ลงมาจนถึงนครพนม และแอ่งสกลนคร ทำให้บ้านเมืองและสถานที่เหล่านี้ มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับองค์พระธาตุพนมเป็นสายสัมพันธ์เดียวกัน กล่าวอย่างสรุปก็คือ เป็นพื้นที่ร่วมตำนานที่ไม่อาจแยกจากกันได้

ในอดีตก่อนมีการทำซ้ำรูปแบบพระธาตุพนม ก็ไม่ปรากฏพระธาตุองค์ใดในวัฒนธรรมล้านช้างที่มีรูปแบบองค์ประกอบสมบูรณ์ตามแบบอย่างพระธาตุพนม การก่อสร้างพระธาตุมักมีรูปแบบร่วมคือปียอดรูปบัวเหลี่ยมเท่านั้น ในขณะที่ส่วนฐานมักคลี่คลายรูปแบบแตกต่างกันออกไป จึงอาจสรุปได้ว่า รูปแบบอย่างพระธาตุพนมที่มีลักษณะเฉพาะสำคัญคือ การประกอบด้วยส่วนฐานที่เป็นเรือนธาตุสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน 2 ชั้น มีซุ้มด้านละหนึ่งซุ้มที่ลักษณะของซุ้มมีอัตลักษณ์ไม่เหมือนที่ใด ตัวเรือนธาตุทำร่องเป็นเส้นแนวตั้งด้วยการแกะสลักอิฐมีเอวชั้นรับดวงปี่แบบบัวเหลี่ยมโดยอัตลักษณ์ของพระธาตุพนม นอกจากรูปกายภาพแล้ว องค์พระธาตุพนมยังแฝงความหมายที่เต็มไปด้วยตำนานและประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับพื้นที่แถบลุ่มน้ำโขง บรรพบุรุษของล้านช้าง พระภิกษุ และผู้คนอันย้อนกลับไปจนถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและพระอานนท์ ตามที่กล่าวถึงในตำนานอุรังคธาตุ¹⁴

ความสำคัญทางนามธรรมถือเป็นสาระสำคัญที่แท้จริงขององค์พระธาตุพนม พระธาตุพนมจึงถูกเลือกเป็นต้นแบบของพระธาตุแทนอารยธรรมล้านช้าง โดยในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 ได้มีการสร้างพระธาตุเจดีย์ เพื่อรำลึกถึงวัฒนธรรมล้านช้างนอกเขตพื้นที่วัฒนธรรมล้านช้างเป็นครั้งแรก ไว้ภายในวัดบวรสถานสุทธารวาสของวังหน้า กรุงเทพฯ ซึ่งได้สร้างพระธาตุพนมจำลองเป็นตัวแทนของอาณาจักรล้านช้าง (Fig. 2)¹⁵ ในฐานะประเทศราชของสยาม โดยมีข้อสังเกตที่สำคัญมากคือ เหตุใดจึงมีการทำซ้ำรูปแบบของพระธาตุพนมหลังช่วงรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา แต่ก่อนหน้านั้นการก่อสร้างพระธาตุใด ๆ ในสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง จึงไม่มีการทำซ้ำรูปแบบของพระธาตุพนมเลย ประเด็นนี้อาจมีข้อพิจารณาสำคัญ กล่าวคือการทำซ้ำรูปแบบของพระธาตุพนมมีจุดเริ่มต้นนอกเขตวัฒนธรรมล้านช้างอย่างชัดเจน อันแสดงให้เห็นว่า ผู้คนในวัฒนธรรมกรุงเทพฯ หรืออาจเป็นชาวล้านช้างที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ถือเอารูปแบบพระธาตุพนมเป็นตัวแทน ด้วยเหตุผลที่พระธาตุพนมรวมเอาความหมายเชิงตำนานและประวัติศาสตร์ล้านช้างเอาไว้ทั้งหมดมากกว่าพระธาตุองค์อื่น ๆ

ภาพ 2

ภาพเจดีย์ที่สันนิษฐานว่า
เป็นพระธาตุพนมจำลอง
วัดบวรสถานสุทธารวาส
(วัดพระแก้ววังหน้า)
กรุงเทพฯ

Fig 2

Photograph of a stupa
believed to be a replica of
Phra That Phanom at Wat
Bowon Sathan Sutthawat
(Wat Phra Kaew Wang Na),
Bangkok. laterite masonry

ภาพ 2 / Fig 2

ตามความในบันทึกของกรมพระยาดำรงราชานุภาพเรื่องตำนานวังหน้าที่กล่าวถึง
กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์ทิพเสส สมัยรัชกาลที่ 3 (ครองราชย์พ.ศ. 2367-2394)
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดบวรสถานสุทธารวาสเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา และแก้บน
ครั้งเสด็จ ยกกองทัพคราวสงครามเจ้าอนุวงศ์ที่นครเวียงจันทน์ และโปรดเกล้าฯ
ให้สร้างพระธาตุพนมจำลอง แต่วัดยังสร้างไม่เสร็จก็เสด็จสวรรคตไปเสียก่อน
ใน พ.ศ. 2375¹⁶ จึงอาจสันนิษฐานต่อไปได้ว่า พระธาตุเจดีย์องค์นี้อาจ
ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2394-2409
ซึ่งพระบวรราชวังหรือวังหน้าเป็นที่ประทับของพระองค์ โดยทรงใช้
พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการบูรณะปฏิสังขรณ์พระบวรราชวังที่รกร้าง
หักพังเสมือนวัดร้างแห่งนี้¹⁷ ซึ่งพระองค์ทรงมีพระทัยขึ้นชอบวัฒนธรรม
ล้านช้างหรือลาว เช่น ทรงโปรดการเล่นแคนและแอ่วลาว¹⁸ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม
ไม่ว่าพระธาตุพนมจำลองแห่งนี้ถูกสร้างโดยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์ทิพเสส
หรือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ต่างแสดงให้เห็นว่าสยามในช่วงนั้น
(ปลายพุทธศตวรรษที่ 24) มองรูปแบบของพระธาตุพนมเป็นตัวแทนของ
วัฒนธรรมล้านช้าง

ประเด็นที่น่าสนใจมากก็คือการจำลองพระธาตุพนมเข้ามาไว้ในกรุงเทพฯ นี้
อาจมีนัยสำคัญเหมือนกับการจำลองปราสาทนครวัดมาไว้ในวัดพระแก้ว
ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในอินโดจีน
โดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์¹⁹ มีข้อวินิจฉัยต่อเหตุการณ์นี้ว่า อาจเป็นไปได้ว่า
เกี่ยวข้องกับการรุกรานจากมหาอำนาจตะวันตก เมื่อฝรั่งเศสเริ่มทำสงคราม

กับญวนใน พ.ศ. 2401 ซึ่งต่อมาได้รุกรานทั้งกัมพูชาและลาวที่ขณะนั้นเป็น
ประเทศราชของสยาม พระธาตุพนมที่ถูกสร้างขึ้นในระยะนี้ (ต้นพุทธศตวรรษ
ที่ 25) จึงเป็นตัวแทนของล้านช้างในฐานะประเทศราชของสยาม แม้ถูกสร้าง
อยู่ภายในวัดของวังหน้า แต่ก็ได้ถูกเน้นให้เป็นพระเจดีย์ที่สำคัญ ซึ่งต่อมา
กลับถูกรื้อออกจากที่ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2440²⁰ จนเลือนหายไป
ในที่สุด อันแสดงให้เห็นว่า รูปจำลองนั้นไม่น่าจะเป็นพระธาตุเจดีย์องค์สำคัญ
เมื่อถึงเวลาต้องถูกรื้อถอนออกก็ย่อมสามารถทำได้ เพราะสัญลักษณ์เดิมที่ทำให้
ไม่ได้ถูกยึดถือเป็นสาระสำคัญอีกต่อไป

นอกจากที่วังหน้าแล้ว ในเขตภาคกลางยังพบการจำลองพระธาตุพนมที่
วัดใหญ่เทพนิมิตร อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีอายุอยู่ใน
ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกัน หลักฐานทั้งสองแห่งนี้น่าจะช่วยยืนยันว่า
การจำลองพระธาตุพนมนั้นเป็นการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ยาวนานที่สุดของ
ล้านช้าง และย้อนไปจนถึงยุคพุทธกาล เพื่อให้เป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจ
ของชาวล้านช้างนอกเขตวัฒนธรรมของตนเอง

ห้วงเวลาต่อมาในช่วงวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้ดินแดนพระราชอาณาจักรลาว
ทั้งหมด ได้ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในอินโดจีนของฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1893
(พ.ศ. 2436) ราชอาณาจักรลาวจึงแทบไม่ได้มีการขยายหรือก่อสร้างพระธาตุเจดีย์
หรือวัดสำคัญต่อมาอีกเลย อีกทั้งรูปแบบพระเจดีย์อย่างองค์พระธาตุพนม
ก็มิได้ถูกจำลองไว้ในดินแดนลาวมาก่อนอยู่แล้ว จึงไม่ปรากฏการจำลองแบบ
พระธาตุพนมในดินแดนลาวระยะนี้ รวมถึงองค์พระธาตุพนมเองก็ยังคง
ทิ้งร้างไปด้วย จากบันทึกของหลวงพ่อวิริยงค์ สิรินธโร เรื่องหลวงปู่มั่น
ปฏิวัติโตและหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ที่ได้ทำการปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม
ตามคำบอกเล่านั้นได้ยืนยันว่า พ.ศ. 2434 เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่มั่น
หลวงปู่เสาร์ และสามเณร ได้จุดธูปจากเขตประเทศลาวข้ามแม่น้ำโขงกลับมา
ตรงที่พระธาตุพนมพบว่าพระธาตุพนมถูกทิ้งให้ร้าง มีต้นไม้อายุช้านานชนิด
ปกคลุมจนเหลือแต่ยอด ระหว่างพักที่นั่น ท่านเห็นแสงสีเขียววงกลมเท่า
ลูกมะพร้าว และมีรัศมีสว่างเป็นทางผุดออกจากยอดเจดีย์แล้วก็ลอยห่างออกไป
จนสุดสายตา จนกระทั่งก่อนถึงเวลาฟ้าแจ้ง ตี 3 ตี 4 แสงนั้นก็ได้อลอยกลับเข้ามา
ยังพระเจดีย์แล้วหายไป หลวงปู่เสาร์กล่าวว่าพระเจดีย์นี้ต้องมีพระบรมสารีริกธาตุ
แน่นอน ท่านได้ชวนชาวบ้านให้มาช่วยถากถางทำความสะอาดรอบพระธาตุพนม
นานอยู่ 3 เดือนเศษ จึงค่อยสะอาดเรียบร้อย²¹ ปรากฏการณ์และคำยืนยันของ
หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล จึงเป็นการรับรองการมีอยู่ของพระบรมสารีริกธาตุ
ในองค์พระธาตุพนม ที่ต่อมาพระภิกษุวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ปฏิวัติโต และ
ชาวบ้าน ต่างก็เชื่อถือเป็นความจริง

หลังจากการปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมของหลวงปู่มั่น ต่อมาอีก 10 ปี ใน พ.ศ. 2444 พระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ได้เป็นประธานซ่อมปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมอีกครั้ง²² ซึ่งเป็นส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้องค์พระธาตุพนมที่ถูกทิ้งร้างมานานหลายสิบปี กลับมาเผยให้เห็นรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนและคงเป็นที่สนใจ

ในปีพ.ศ. 2449 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เสด็จตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร และมณฑลอีสาน²³ ทำให้มีการจัดการหัวเมืองขึ้นใหม่ พ.ศ. 2450 ได้ยุบเมืองท่าอุเทน เป็นอำเภอท่าอุเทน ขึ้นกับเมืองนครพนม และต่อมาในปีพ.ศ. 2451 เมืองเรณูนครมีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของเมืองนครพนม แต่มีการย้ายที่ว่าการอำเภอจากบ้านเรณูนครมาตั้งที่ตำบลธาตุพนม แต่ยังคงใช้ชื่ออำเภอเรณูนครเช่นเดิม ในการย้ายที่ตั้งที่ว่าการอำเภอในคราวนี้ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าด้วยเหตุผลใด แต่จากสถานการณ์ทางการเมือง ตำบลธาตุพนม นอกจากจะเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุพนมที่มีความสำคัญแล้ว ยังติดอยู่กับแม่น้ำโขง อันเป็นเขตแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนฝรั่งเศสในขณะนั้น ซึ่งการตั้งที่ว่าการอำเภออันเป็นส่วนการปกครองประชิดชายแดนจะเป็นส่วนสำคัญในการรักษาความสงบเรียบร้อยของพื้นที่ชายแดนด้วย ใน พ.ศ. 2460 ตามประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาโดยกระทรวงมหาดไทย ได้ประกาศให้เปลี่ยนชื่ออำเภอที่มีชื่อไม่ตรงกับที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ จึงทำให้อำเภอเรณูนครอันมีที่ตั้งที่ว่าการอำเภออยู่ที่ตำบลธาตุพนม ต้องเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอธาตุพนมแทน ส่งผลให้อำเภอเรณูนครที่ตั้งอยู่ที่บ้านเรณูนครต้องลดฐานะลงเป็นตำบลขึ้นกับอำเภอธาตุพนม

หลังการปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมของพระครูวิโรจน์รัตโนบลและการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองแถบเมืองนครพนม มุกดาหาร ต่อมาพระญาณาคูสีที่ดล สุวรรณมาโจ ได้เริ่มสร้างพระธาตุท่าอุเทนตามรูปแบบของพระธาตุพนมขึ้น ในพ.ศ. 2454-2459²⁴ (Fig. 3-1) เพื่อเป็นตัวแทนของพระธาตุที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้อัญเชิญมาจากเมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า พระญาณาคูสีที่ดล จึงน่าจะนำรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกยืนยันด้วยตำนานอุรังคธาตุ หรือแม้กระทั่งคำบอกเล่าของพระอริยสงฆ์ถึงการมีอยู่ของพระอุรังคธาตุในองค์พระเจดีย์มาเป็นรูปกายภาพของเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองท่าอุเทน

การปรากฏและได้มาซึ่งพระบรมสารีริกธาตุโดยพระญาณาคูสีทัตต์นี้ มีความสำคัญมาก เพราะในสมัยนั้น การได้มาซึ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็นเรื่องยาก แม้องค์พระธาตุที่ถูกจำลองมาจากพระธาตุพนมบางแห่งยังต้องบรรจุพระธรรมหรือบางแห่งถูกใช้เป็นที่ประดิษฐานอุเทสิกเกเจติยคือรอยพระพุทธรูปปางต่างตัวอย่างที่ต่อมาใน พ.ศ. 2460 พระญาณาคูสีทัตต์ได้สร้างพระธาตุพนมจำลองครอบทับรอยพระพุทธรูปปางนาค อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี²⁵ (Fig. 3-2) ซึ่งความสำคัญของพระพุทธรูปปางนาคได้ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและได้ปราบนาคนาคสองพี่น้อง ณ ภูถ้ำเวียง อันเป็นที่ตั้งพระพุทธรูปปางนาคและพระพุทธรูปปางนาคอันสัมพันธ์กับประวัติของภูถ้ำเวียงที่เป็นที่ตั้งของพระธาตุพนม การเลือกจำลองรูปแบบพระธาตุพนมในการสร้างเจติยพระธาตุของพระญาณาคูสีทัตต์ เป็นจาริตที่ไม่ใช่แบบแผนวัฒนธรรมล้านช้างที่นิยมสร้างพระธาตุให้มีรูปแบบเฉพาะตัว ไม่จำลองแบบเจติยที่มีมาก่อนมาสร้างในแบบแผนเดียวกัน การที่พระญาณาคูสีทัตต์เลือกรูปแบบพระธาตุพนมเป็นตัวแทนนั้น เพราะด้วยพลังแห่งความหมายขององค์พระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์และตำนานศักดิ์สิทธิ์แห่งสถานที่ตั้ง ซึ่งการใช้รูปองค์พระธาตุพนมเป็นตัวแทนของคุณสมบัติอันเป็นนามธรรมนี้ อาจได้รับการพิจารณาว่า คู่ควรที่สุดในการเป็นแบบพระเจติยประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและรอยพระพุทธรูปที่อยู่ในตำนานเดียวกับพระธาตุพนม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ย่างห่างจากการสถาปนาพระบรมธาตุมาอย่างยาวนานทั้งในวัฒนธรรมของสยามเอง และของล้านช้าง

ภายหลังการสร้างพระธาตุทำอุเทน ใน พ.ศ. 2459 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกำหนดชุดจอมเจติย ที่มีทั้งหมด 10 องค์ อันเป็นเจติยสำคัญในหัวเมืองของสยาม เพื่อเตรียมวาดภาพที่เพดานโดมของพระที่นั่งบรมพิมาน ซึ่งต่อมา ใน พ.ศ. 2485 จึงนำมาเขียนเป็นภาพในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร จำนวน 8 องค์ อันมีพระธาตุพนมอยู่ในนั้นด้วย²⁶ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระธาตุพนมก็มีความหมายในฐานะเป็นหมุดหมายของพื้นที่รัฐสยาม ถือเป็นภาพสะท้อนอุดมคติเรื่องพื้นที่และเขตแดนรัฐชาติสมัยใหม่ในขณะเดียวกัน

ภาพ 3-1 / Fig 3-1

ภาพ 3-2 / Fig 3-2

ภาพ 3

พระธาตุที่สร้างโดย
พระญาคุสีที่ตถ์โดย
การจำลองแบบจาก
พระธาตุพนม ในช่วงปี
พ.ศ. 2454-2460
3-1 พระธาตุท่าอุเทน
3-2 พระธาตุพระพุทธรบาท
บัวบก

Fig 3

The stupas built by
Phra Yakhu Sitthat,
modeled after Phra That
Phanom, during the years
1911-1917.
3-1 Phra That Tha Uthen
3-2 Phra That Phra
Phutthabat Bua Bok

ภายหลังการสร้างพระธาตุทำอุเทนของพระญาคูสีที่ตฤรูปแบบพระธาตุพนม จำลองเริ่มมีบทบาทเป็นพระธาตุประจำเมือง ซึ่งในระยะนั้น มีการจัดตั้งหัวเมือง ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยามเป็นจำนวนมาก โดยมีพระธาตุเรณู เป็นตัวอย่างของพระธาตุที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นพระธาตุประจำเมืองเรณูนคร (Fig. 4-1) หากพิจารณาตามลำดับเวลาจะพบว่า เมืองเรณูนคร ที่เป็นอำเภอ อยู่เดิมตั้งแต่ พ.ศ. 2451 นั้น มีที่ตั้งอยู่ที่ตำบลธาตุพนม โดยมีองค์ พระธาตุพนมตั้งอยู่ในเขตการปกครองของตนเองมาตั้งแต่แรก องค์ พระธาตุพนมจึงเหมือนเป็นพระธาตุหลักประจำเมืองเรณูนครด้วยในขณะนั้น แต่เมื่อต้องถูกเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอธาตุพนมและถูกลดฐานะลงเป็นตำบล เรณูนคร ใน พ.ศ. 2460 ซึ่งปีเดียวกันนี้เอง ได้เริ่มมีการสร้างพระธาตุเรณูขึ้น ในวัดที่อยู่กลางเมือง (พ.ศ. 2460-2461) โดยบรรจุกัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธรูป และสิ่งของมีค่าทางศาสนาที่ได้จากเจ้าเมืองและประชาชน²⁷ ซึ่งเป็นการจำลองแบบมาจากพระธาตุพนม โดยการสร้างพระธาตุเรณู เป็นการจำลองรูปแบบเพื่อใช้รูปกายภาพเป็นสำคัญ เนื่องจากไม่สามารถหา พระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุได้ในขณะนั้น ทำให้พระธาตุเรณูมีความหมาย เป็น “ธรรมเจดีย์” ที่มีรูปสถาปัตยกรรมไม่แตกต่างไปจากพระธาตุทำอุเทน และพระธาตุพนมในเวลานั้น การเกิดขึ้นของพระธาตุเรณูจึงมีนัยของ การสถาปนาพระธาตุประจำเมือง นอกเหนือไปจากการสร้างพระธาตุเพื่อบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุแบบพระธาตุทำอุเทน และย่อมมีความหมายต่างไปจาก การเกิดขึ้นของพระธาตุพระพุทธรูปบวบกด้วย ถึงแม้ว่าจะใช้รูปสถาปัตยกรรม แบบเดียวกันก็ตาม ทั้งนี้กรณีเมืองเรณูนครอาจอยู่ภายใต้แรงผลักดันทาง การปกครองหัวเมืองอีสานในขณะนั้น ทำให้ต้องการพระธาตุประจำหัวเมือง ในพื้นที่ของตนเองที่เคยมีพระธาตุพนมเป็นหลักมาก่อน การที่หัวเมืองสำคัญ ต่างถูกลดฐานะลงเป็นอำเภอและตำบลอย่างเมืองทำอุเทนและเรณูนคร จึงเกิดมีพระธาตุประจำเมืองในเขตปกครองของตน ซึ่งแตกต่างจากแนวคิด การสร้างพระธาตุพระพุทธรูปบวบกที่เกิดขึ้นจากแรงขับทางศาสนาอัน เชื่อมโยงด้วยตำนานอูรังครธาตุ

ภาพ 4-1 / Fig 4-1

ภาพ 4-2 / Fig 4-2

ภาพ 4

พระธาตุที่สร้างในช่วง
ยุคหลังพระญาคุสีที่ตต์
ในช่วงปี พ.ศ. 2464-2475

- 4-1 พระธาตุเรณู
- 4-2 พระธาตุนคร
- 4-3 พระธาตุวัดโพธิ์ติยาราม
- 4-4 พระธาตุวัดใหญ่
ศรีมหาธาตุ

Fig 4

Stupas erected in
the post-Phra Yakhu Sitthat
period, between 1921 and
1932.

- 4-1 Phra That Renu
- 4-2 Phra That Nakhon
- 4-3 Phra That Wat
Phothitiyaram
- 4-4 Phra That Wat Yai Sri
Mahathat

ภาพ 4-3 / Fig 4-3

ภาพ 4-4 / Fig 4-4

ในปี พ.ศ. 2463-2465 เมืองนครพนมที่เป็นหัวเมืองควบคุมเมืองแถบนี้ ได้มีการสร้างพระธาตุนครขึ้นในวัดมิ่งเมือง (Fig. 4-2) อันเป็นวัดสำคัญของเมือง นครพนม โดยพระครูพนมนครคณาจารย์ และคณะ เพื่อบรรจุพระอรหันตธาตุ ที่ค้นพบจากการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของวัดใน พ.ศ. 2462 ที่เต็มไปด้วย พระธาตุเจดีย์น้อยใหญ่จำนวนมากที่ปรักหักพังในวัดมหาธาตุ (วัดมิ่งเมือง) โดยเป็นการจำลองรูปแบบมาจากพระธาตุนคร และเป็นที่มือช่างชุดเดียวกัน กับการก่อสร้างพระธาตุท่าอุเทน²⁸ ซึ่งทั้งพระธาตุท่าอุเทนและพระธาตุนคร ล้วนมีความหมายเป็น “ธาตุเจดีย์” ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและ พระอรหันตธาตุตามลำดับ อีกทั้งมีนัยทางการปกครองหัวเมืองในฐานะ พระธาตุประจำเมือง ที่ปลุกเร้าให้เมืองนครพนมอันเป็นทั้งหัวเมืองหลัก ในการปกครองแถบนี้ และมีสถานะเป็นอำเภอหนึ่ง (อำเภอเมือง) จึงต้องมี พระธาตุในพื้นที่ของตน เหมือนกับแห่งอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

เกศินี ได้ชี้ให้เห็นถึงสัญลักษณ์อำนาจสยามผ่านรูปครุฑพ่าห์ที่ปรากฏใน พระธาตุนครจำลองจำนวนหนึ่ง ซึ่งรวมไปถึงพระธาตุท่าอุเทนและพระธาตุ พระพุทธบาทบัวบกด้วย รูปครุฑพ่าห์ที่ปรากฏที่พระธาตุพระพุทธบาทบัวบก กลับมีลักษณะที่คล้ายกันกับการผสมกับรูปหน้ากาล หรือที่พระธาตุท่าอุเทน ก็เป็นองค์ประกอบที่อยู่ในท่าทางที่ยังไม่ใช้รูปครุฑพ่าห์ด้านตรงทั้งนี้ที่ชุ่มหน้าบัน ชั้นที่ 2 ขององค์พระธาตุนครมองค์เดิมด้านทิศเหนือ ก็ปรากฏรูปครุฑ อันเป็น สัญลักษณ์ของการอยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์สยาม²⁹

ต่อมาการก่อสร้างพระธาตุสำคัญประจำเมือง หรือในวัดที่พระภิกษุต้องการ สร้างพระธาตุได้ดำเนินรอยตาม จนกระทั่งรูปแบบพระธาตุนครกลายเป็นต้น แบบของการก่อสร้างพระธาตุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเวลานั้น เช่น พระธาตุวัดโพธิ์ติยาราม อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด (Fig. 4-3) ซึ่งสร้างขึ้น ในพ.ศ. 2464-2470 และพระธาตุวัดใหญ่ศรีมหาธาตุ อำเภอเชียงขวัญ จังหวัด ร้อยเอ็ด (Fig. 4-4) ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2465-2475 แต่กลับพบว่ามีรูปแบบ ที่แตกต่างออกไปบ้าง แต่โครงสร้างองค์พระธาตุก็แสดงให้เห็นว่าเป็น การคลี่คลายแบบมาจากพระธาตุนคร ที่ไม่ใช่การจำลองมาแบบเต็มรูปแบบ เช่นก่อนหน้า

แม้ในเขตปกครองของสยามได้ปรากฏการจำลององค์พระธาตุพนมขึ้นหลายแห่ง ในช่วงเวลานี้แต่กลับพบว่าในเขตราชอาณาจักรลาวไม่มีการก่อสร้างและจำลองแบบพระธาตุพนมในเวลานี้เลย เพราะราชอาณาจักรลาวได้ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ราชสำนักลาวหรือแม้แต่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่ได้มีอำนาจเพียงพอในการยกยอพระศาสนาได้ เนื่องจากไม่ได้รับความเห็นชอบหรือสนับสนุนจากเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสกลับมุ่งความสนใจไปที่พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ เพื่อสนับสนุนให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของชาติลาว

3. ความหมายของพระธาตุพนมยุครัฐชาติสมัยใหม่

ใน พ.ศ. 2482 ประเทศสยามมีการเปลี่ยนชื่อมาเป็นประเทศไทย ต่อมา พ.ศ. 2483-2484 ก็ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสขึ้น รัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามได้ดำเนินนโยบายต่อต้านการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส และปลุกกระแสชาตินิยมให้คนไทยนับถือพุทธศาสนา รวมทั้งออกนโยบายกีดกันคนไทยที่นับถือศาสนาอื่น ซึ่งใน พ.ศ. 2482 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นในยุโรป รัฐบาลไทยจึงเสนอให้มีการปรับปรุงเงื่อนไขเรื่องเกาะแก่งในแม่น้ำโขงกับฝรั่งเศสจนเกิดกรณีพิพาท โดยมีการต่อสู้กันระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งปะทะกันตามแนวเขตแดน โดยเฉพาะแถบจังหวัดนครพนม

พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ทำการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพระธาตุพนมให้มียอดดงบลีสูงขึ้น³⁰ โดยทำยอดบัวเหลี่ยมให้เรียวยาวมากขึ้น บนระนาบของบัวเหลี่ยมที่เดิมติดกระจกเป็นดวงกลม ถูกเปลี่ยนเป็นลายปูนปั้น มีตัวกนกและลายช่อก้านต่อดอกทรงพุ่มลักษณะพุ่มเทียนหรือพุ่มบายศรี ยอดปลีเป็นปล้องเหลี่ยม ซึ่งส่วนนี้ไม่ใช่แบบแผนทางศิลปะสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง (Fig. 5) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจมีเป้าประสงค์พิเศษให้องค์พระธาตุพนมมีรูปแบบทางศิลปะไทย เพื่อสถาปนาสัญลักษณ์ของไทยให้กับลบบนองค์พระธาตุสำคัญทางประวัติศาสตร์ของล้านช้าง การเปลี่ยนแปลงรูปกายภาพใด ๆ ของสถาปัตยกรรมสำคัญ รูปที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นย่อมมีผลเชิงสัญลักษณ์ที่ก่อให้เกิดความหมายใหม่ที่ซ้อนทับลง และเมื่อเวลาผ่านไป กระบวนการทางประวัติศาสตร์ย่อมบันทึกรูปแบบดังกล่าวให้เป็นส่วนหนึ่งของความหมายสำคัญบนพื้นที่พิเศษนั้น ซึ่งหากใช้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน และไม่ถูกทำลายลงเสียก่อน รูปแบบพระธาตุพนมอย่างใหม่นี้ จะกลายเป็นต้นแบบของการจำลองพระธาตุพนมในเวลาต่อมา

ภาพ 5-1 / Fig 5-1

ภาพ 5-2 / Fig 5-2

ภาพ 5-3 / Fig 5-3

ภาพ 5

เปรียบเทียบรูปแบบ
องค์พระธาตุพนม 3 รูปแบบ
ในแต่ละช่วงเวลา
5-1 ช่วงก่อนปี
พ.ศ. 2434-2482
5-2 ช่วงปี พ.ศ. 2483-2518
5-3 ช่วงปี พ.ศ. 2522-
ปัจจุบัน

Fig 5

A comparison of the three
architectural forms of
Phra That Phnom across
different periods.
5-1 Before 1891-1939
5-2 During the years
1940-1975
5-3 1979-present

ภายหลังการปรับปรุงรูปแบบบางประการของพระธาตุพนมโดยรัฐบาลคณะราษฎร พ.ศ. 2483 องค์พระธาตุพนมไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของพระเจดีย์สำคัญ แต่เป็นสัญลักษณ์สำคัญทางการเมือง ซึ่งมีความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย โดย พ.ศ. 2483 ในปีที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปส่วนยอดขององค์พระธาตุพนม จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้กำหนดให้แต่ละจังหวัดมีตราประจำจังหวัดของตนเอง โดยกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ ตราตามแนวคิดที่แต่ละจังหวัดกำหนดไว้ ซึ่งจังหวัดนครพนมมีสัญลักษณ์เป็นรูปพระธาตุพนม หมายถึง จังหวัดนครพนมมีพระธาตุพนมซึ่งเป็นพระธาตุเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์ภายในบรรจุพระอัฐิธาตุเป็นที่สักการะศรัทธาของชาวจังหวัดนครพนม ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองนครพนมมาแต่โบราณกาลกว่า 2,500 ปี และรูปแบบองค์พระธาตุที่ใช้เป็นตราจังหวัดก็เป็นไปตามแบบที่ได้ต่อเติมปรับปรุงใหม่นั้นเอง ซึ่งต่อมาได้ขยายขอบเขตความหมายและกลายเป็นรูปแบบที่ยึดถือเป็นอัตลักษณ์ของภาคอีสาน

การล้มลงของพระธาตุนมในปี พ.ศ. 2518 ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ขององค์พระธาตุนม การตระหนักรู้ถึงคุณค่าขององค์พระธาตุนมถูกกระตุ้นให้เราเป็นชาวไปทั่วประเทศประชาชนชาวไทยทั่วประเทศเริ่มรู้จักพระธาตุนมมากขึ้น เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นจุดเปลี่ยนอย่างสำคัญที่ยืนยันความหมายแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุนม เมื่อมีการค้นคว้าหลักฐานทางโบราณคดีจากซากปรักหักพังนั้น มีหลักฐานจำนวนมากยืนยันตามเนื้อความในตำนานอรัญคธาตุนม ที่มีกษัตริย์และพระภิกษุล้านช้างได้มีส่วนในการปฏิสังขรณ์พระธาตุนมอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการค้นพบพระบรมสารีริกธาตุนมอยู่ในพระธาตุนม หลักฐานเชิงประจักษ์ของข้อเท็จจริงตามตำนานบางส่วนนั้นทำให้หมดข้อสงสัยว่าพระธาตุนมคือพระธาตุงศ์สำคัญและได้รับการยอมรับ ดังนั้นรูปแบบขององค์พระธาตุนมจึงทรงความหมายสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุงศ์จริงตามหลักฐานเชิงประจักษ์ การซ่อมสร้างพระธาตุนมขึ้นใหม่นั้น กรมศิลปากรได้เลือกรูปแบบขององค์พระธาตุนมสุดท้ายก่อนที่จะล้มลงคือ รูปแบบที่ได้ปรับเปลี่ยนรายละเอียดในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั่นเอง รูปแบบดังกล่าวจึงเป็นรูปกายภาพแห่งตัวตนที่ยืนยันการเป็นตัวแทนความหมายขององค์พระธาตุนมต่อมาอย่างมั่นคง การสถาปนาใหม่นี้ จึงถือว่าเป็นการทำซ้ำครั้งสำคัญเพื่อย้ำถึงรูปแบบแท้จริงของพระธาตุนมที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้อีก และเป็นรูปแบบแท้จริงและเป็นต้นแบบของการจำลองพระธาตุนมในเวลาต่อมา

เมื่อพระธาตุนมองค์ใหม่ถูกสร้างขึ้น ประเพณีนมัสการพระธาตุนมประจำปีได้รับการฟื้นฟูขึ้นอย่างใหญ่โต พระธาตุนมจึงมีความหมายไม่เฉพาะวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ครอบคลุมไปทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง ส่งผลให้พระธาตุนมในระยะต่อมาได้กลายเป็นหมุดหมายสำคัญของการท่องเที่ยวแสวงบุญของชาวไทยทั่วประเทศ คำนิยมการเดินทางท่องเที่ยวแสวงบุญนี้มีผลให้ต่อมาจังหวัดนครพนมกำหนดพระธาตุงศ์สำคัญในเขตจังหวัดให้เป็นพระธาตุนมประจำวันเกิด คือ พระธาตุนมเป็นพระธาตุนมประจำวันเกิดวันอาทิตย์ พระธาตุนมเป็นพระธาตุนมประจำวันเกิดวันจันทร์ พระธาตุนมเป็นพระธาตุนมประจำวันเกิดวันอังคาร พระธาตุนมมหาชัยเป็นพระธาตุนมประจำวันเกิดวันพุธ (กลางวัน) พระธาตุนมรุกขนครเป็นพระธาตุนมประจำวันเกิดวันพุธ (กลางคืน) พระธาตุนมประสิทธิ์เป็นพระธาตุนมประจำวันเกิดวันพฤหัสบดี พระธาตุนมท่าอุเทน พระธาตุนมประจำวันเกิดวันศุกร์ พระธาตุนคร พระธาตุนมประจำวันเกิดวันเสาร์ ซึ่งในบรรดาพระธาตุนมเหล่านี้ มีทั้งรูปแบบที่จำลองจากพระธาตุนมองค์เดิม (ก่อน พ.ศ. 2483) และพระธาตุนมบางองค์ในกลุ่มนี้ ถูกสร้างขึ้นใหม่ในช่วงไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา พระธาตุนมนี้รวมทั้งพระธาตุนมด้วย จึงถูกรับรู้ด้วยความหมายใหม่เป็นหมุดหมายของการสักการะพระธาตุนมประจำวันเกิด

บทสรุป

เนื่องจากพระธาตุพนมมีรูปแบบเฉพาะตัวมาแต่โบราณ ซึ่งมีรูปลักษณะแตกต่างอย่างชัดเจนกับพระธาตุองค์อื่นของวัฒนธรรมล้านช้าง ที่แต่ละแห่งต่างมีรูปลักษณะแตกต่างกันออกไป องค์พระธาตุพนมในระยะต่อมาได้มีรูปลักษณะที่แตกต่างกัน 2 ลักษณะคือ พระธาตุพนมองค์เดิมที่ถูกจำลองไปเป็นชุดพระธาตุทำอุเทน พระธาตุเรณู พระธาตุนคร และพระธาตุพระพุทธรบาทบัวบก และอีกรูปลักษณะหนึ่งคือ พระธาตุพนมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงส่วนยอดในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2483 แต่สาระสำคัญของพระธาตุพนมก็คือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันเรียกว่า “ภูคำพำ” ตามตำนานอุรังคธาตุ โดยประวัติศาสตร์ของพื้นที่ของพระธาตุพนมนี้ ถือเป็นสาระหรือแก่นของความเป็นพระธาตุพนมอย่างแท้จริง อันมีผลต่อการเลือกหรือให้ความหมายต่อรูปที่เปลี่ยนแปลงไปถึงแม้ว่าพระธาตุพนมได้ล้มลงในปี พ.ศ. 2518 และถูกสร้างขึ้นใหม่ก็ตามรูปแบบที่ถูกเลือกในการสร้างขึ้นใหม่ จึงจำเป็นต้องเลือกใช้รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงจากเดิมไปแล้ว เนื่องจากเป็นรูปแบบที่ผู้คนในสังคมจดจำและเป็นตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์ตามตำนานไปแล้ว ช่วง พ.ศ. 2518 ห่างจากปีที่เปลี่ยนแปลงส่วนยอดนานเกือบ 40 ปี องค์พระธาตุพนมใหม่จึงมีสัญลักษณ์แทนความเป็นพระธาตุพนมทั้งกาลและเทศะในประวัติศาสตร์ ขณะที่รูปแบบของพระธาตุพนมองค์เดิม กลับเคลื่อนไปเป็นตัวแทนของกลุ่มพระธาตุเรณู พระธาตุทำอุเทน และพระธาตุนครแทน

กระบวนการสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้รูปแบบพระธาตุพนมใหม่ สามารถดำรงความหมายเดิมนอกเหนือไปจากการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมแล้วก็คือการจัดงานเทศกาลประจำปีพระธาตุพนมเริ่มตั้งแต่ในขณะที่กำลังมีการก่อสร้างพระธาตุพนมขึ้นใหม่ (พ.ศ. 2518-2522) และมีการจัดงานเทศกาลทุก ๆ ปี ในเวลาต่อมา อันเป็นการผลิตซ้ำและย้ำถึงความทรงจำแห่งตำนานอุรังคธาตุอยู่เสมอ นอกจากนี้การสร้างชุดพระธาตุประจำวันเกิดขึ้นมา ได้ทำให้องค์พระธาตุพนมรูปแบบใหม่กลายเป็นประธานของกลุ่มพระธาตุในชุดพระธาตุประจำวันเกิดนี้ ซึ่งส่งผลให้รูปแบบของพระธาตุพนมองค์เดิมที่ปรากฏในแบบของพระธาตุเรณู พระธาตุทำอุเทน และพระธาตุนคร ได้กลายเป็นพระธาตุบริวารของพระธาตุพนมองค์ใหม่ไป

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์และความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ดั้งเดิมเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รูปแบบที่สร้างทับลงไปบนสถานที่เดิม เป็นแบบจำลองใหม่ๆ ของความศักดิ์สิทธิ์และประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำนั้นๆ ได้เสมอ ตัวอย่างสำคัญของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอาคารที่สร้างทับลงไป และต่อมาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของสถานที่แห่งนั้นไป เช่น สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าที่ลุมพินีในประเทศเนปาล ซึ่งแต่เดิมอาจเป็นองค์สถูปหรือสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา แต่เมื่อมีการค้นพบซากทางโบราณคดี และสร้างอาคารทรงลูกบาศก์แบบสมัยใหม่ครอบทับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อปกป้องรักษาพื้นที่นั้น ต่อมาอาคารทรงลูกบาศก์แบบสมัยใหม่นี้ กลับกลายเป็นตัวแทนของลุมพินีวันไปโดยปริยาย หรือสถานที่ปฐมเทศนาที่ปัจจุบันมีองค์สถูปเจดีย์ที่ไม่สมบูรณ์คือส่วนยอดชำรุดหายไป แต่องค์เจดีย์ที่ไม่สมบูรณ์นี้กลับกลายเป็นสัญลักษณ์ของสถานที่ปฐมเทศนาที่สาธนาถ ดังนั้นรูปกายภาพที่ครอบครองพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และสามารถดำรงอยู่ในระยะเวลานานพอที่จะเกิดภาพจำต่อสังคม รูปกายภาพนั้นย่อมเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ ได้ในเวลาต่อมา

แต่สำหรับการจำลองพระธาตุพนมไม่ใช่เป็นการจำลองสถานที่ในลักษณะของสิ่งเวชเนียสถาน หรือแม้แต่การจำลองสถานที่อย่างพุทธคยาที่มีการจำลองไปไว้ทั้งพุกามและเมืองเชียงใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อการจำลองศูนย์กลางของชมพูทวีป เพื่อให้คุณสมบัติของชมพูทวีปสถิตอยู่กับอาณาจักรหรือดินแดนแห่งนั้น³¹ กล่าวคือการมีพระพุทธรูปศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลางของโลกพระพุทธรูปหรือจักรวาล แต่การจำลองพระธาตุพนมแม้เริ่มต้นจากนอกเขตวัฒนธรรมล้านช้าง แต่ต่อมากการจำลององค์พระธาตุพนมไม่ได้มีความต้องการความหมายของการจำลองสถานที่ของภูเก้าพำรำ แต่องค์พระธาตุพนมจำลองถูกสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมโยงกับองค์พระธาตุพนมองค์จริง ในบริบทของภาคอีสานที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมล้านช้างและรับรู้ตำนานอุรังคธาตุมาก่อน

การนำรูปแบบพระธาตุพนมไปใช้จึงแปรผันตามบริบทของประวัติศาสตร์แต่ละสมัย ทั้งทางสังคมและการเมือง นอกจากนั้นความหมายของพระธาตุพนมยังเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของกลุ่มที่นำไปใช้ด้วยการเปลี่ยนแปลงความหมายนอกจากประวัติศาสตร์ในตำนานแล้ว การเคยดำรงอยู่ในวัฒนธรรมล้านช้างของพระธาตุพนมที่ต่อมาได้อยู่ในเขตของประเทศไทย ซึ่งการแยกออกจากประเทศ สปป. ลาว ที่เป็นราชอาณาจักรล้านช้างเดิม ได้ทำให้ความหมายของพระธาตุพนมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ประกอบกับความขัดแย้งทางการเมืองทำให้ในระดับรัฐ สำหรับ สปป. ลาว แล้ว ความหมายของพระธาตุพนมจึง

ลดความสำคัญลง หรือไม่อาจอ้างอิงได้อีกต่อไป ในส่วนที่เป็นรูปแบบทาง
กายภาพ รัฐบาล สปป. ลาว จึงสถาปนารูปแบบของพระธาตุหลวงเวียงจันทน์
เป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ แม้ว่ารูปแบบและประวัติศาสตร์พระธาตุพนมที่
ถูกขยายความและให้ความสำคัญอย่างมาก อีกทั้งยังความซับซ้อนที่มีมาใน
สังคมไทย แต่ความหมายเชิงนามธรรมของตำนานอุรังคธาตุ และสำนึกถึง
การเป็นข้าพระธาตุพนมของชาว สปป. ลาว ก็ยังไม่จางหายไป และมีพระธาตุ
ในท้องถิ่นบางแห่งที่ยังคงเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกับพระธาตุพนมอยู่ในระดับ
ประชาชนทั่วไปของ สปป. ลาว ในเขตพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง แขวงคำม่วนและ
สะหวันนะเขต จึงยังคงยึดโยงกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุพนมตลอดมา³²

ดังนั้นการพิจารณาความหมายของรูปจำลองจึงมีความสัมพันธ์กับต้นแบบ
ในกาลเทศะเฉพาะเสมอ เมื่อต้นแบบที่มีความหมายแปรเปลี่ยนไปตามบริบท
ทางสังคมการเมือง หรืออาจกล่าวว่าเป็นบริบทใหญ่ที่สัมพันธ์กับต้นแบบ
อย่างไรก็ตาม ทั้งต้นแบบและรูปที่จำลอง เมื่อกาลเวลาผ่านไป ความหมาย
ก็แปรเปลี่ยนไปด้วยตามการให้ความหมายใหม่ ๆ ของสังคม ดังนั้น ทั้งต้นแบบและ
รูปจำลองจึงอาจมีความหมายหลายระดับซ้อนทับกันอยู่ เนื่องจากความหมาย
เดิมถึงแม้ว่าจะมีความหมายใหม่แล้ว ก็มีใช้ว่าจะสูญหายไป ลักษณะเช่นนี้ทำให้
ทั้งต้นแบบและรูปจำลองมีความหมายในลักษณะที่เป็นพหุสัญลักษณ์อย่าง
หลีกเลี่ยงไม่ได้

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพระธาตุพนมเพื่อขึ้นทะเบียนพระธาตุพนมเป็นมรดกโลก” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากจังหวัดนครพนม ประจำปีงบประมาณ 2561 สัณญาเลขที่ 162/2561

Acknowledgment

This article is part of the research entitled "The Architectural Identity of Phra That Phanom to Register Phra That Phanom as a World Heritage Site," supported by Nakhon Phanom Province in 2018 fiscal year, with Grant No. 162/2561.

Notes

- 1 Phra Thammarachanuwat, **U rang kha nithān: tamnān Phra Thāt Phanom (phitsadān) [Urankanitan: The Legend of Phra That Phanom (Comprehensive)]**, 13th ed. (Bangkok: Ninnara Printing, 1994), 44-51.
- 2 Prince Damrong Rajanubhab, **Nithān bōrānakhadī [Ancient Tales]**, 5th ed. (Bangkok: Prae Pittaya, 1975), 553.
- 3 Reginald Le May, **The Culture of South-East Asia: The Heritage of India** (London: George Allen & Unwin, 1954), 37.
- 4 Prince Damrong Rajanubhab, **Tamnān phra phutthačhēdī [A History of Buddhist Monuments]** (Bangkok: Rung Watthana, 1971), 168.
- 5 Anuvit Charernsupkul, "Phra Thāt Phanom-kānsuksā rabop kān kōsāng [Phra That Phanom-A Study of the Construction System]," in **Phra Thāt Phanom [Phra That Phanom]**, ed. Srisak Wanlipodom (Bangkok: Muang Boran, 1975), 141-149.
- 6 Srisak Wanlipodom, "Tamnān U rang kha thāt kap khwām khīt kham nūng thāng bōrānakhadī [The Legend of the Urangkhatat and Archaeological Considerations]," in *Ibid.*, 109-127.
- 7 Jumpon Poemsaengsuwan, **Khati kānsāng phra thāt čhēdī bāep Lānchāng nai khēt phāk tawan'ōk čiāng nūa khōng prathēt Thai [Design Concept of Lang-chang Style Stupas in North Eastern Thailand]** (Mahasarakham: Mahasarakham University, 2006).
- 8 Sakchai Saising, **Čhēdī phraputtharūp Hūptāem Sim sinlapa Lāo læ 'Īsān [Stupas, Buddha Images, Murals, Ordination Halls - Lao and Isan Art]** (Nonthaburi: Museum Press, 2012), 62-79.
- 9 Sakchai Saising, "Čhēdī nai sinlapa Lāo-Lānchāng [Stupas in Lao-Lan Xang Art]," in **Čhēdī nai prathēt Thai rūpbāep phatthanākān læ phalang satthā [Stupas in Thailand: Form, Development and Faith Power]** (Nonthaburi: Muang Boran, 2017), 605-621.
- 10 Somchat Manichot, "Phra Thāt Phanom: Sātsanasathān saksit nai miti dān sanyalak thāng sangkhom watthanatham [Phra That Phanom: A Sacred Religious Site in Terms of Socio-cultural Symbolism]," (Ph.D. Dissertation, Mahasarakham University, 2011), 318-332.
- 11 Kesinee Sriwongsa, "Kānsuksā khwāmsamkhan khōng Phra Thāt Phanom phān kān čhamlōng bāep [The Study of Importance of Phra That Phanom through its Replica]," (Ph.D. Dissertation, Silpakorn University, 2019), 287.
- 12 Christian Norberg-Schulz, **Meaning in Western Architecture** (New York: Rizzoli, 1980), 226.
- 13 Adrian Snodgrass, **The Symbolism of the Stupa** (New York: Cornell University, 1985), 7.
- 14 Phra Thammarachanuwat, **U rang kha nithān: tamnān Phra Thāt Phanom (phitsadān)**, 28-30.
- 15 Fine Arts Department, **Phra Pin Klao: 'ān khīan rīan Farang rūthao than tawantok [King Pinklao Reads, Writes, and Learns from the "Westerners" to Understand the West]** (Bangkok: Fine Arts Department, 2011), 67-69.
- 16 Prince Damrong Rajanubhab, **Tamnān Wangnā [Legend of the Front Palace]**, 8th ed. (Bangkok: Saengdao, 2010), 52-55.
- 17 Fine Arts Department, **Phra Pin Klao: 'ān khīan rīan Farang rūthao than tawantok**, 67-69.
- 18 Prince Damrong Rajanubhab, **Tamnān Wangnā**, 68.
- 19 Chaophraya Thiphakorawong, **Phrarātchaphongsāwadān krung Rattanakōsin chabap hōsamut hāeng chāt [The Royal Chronicles of Rattanakosin, National Library Edition]** (Phra Nakhon: Khlang Witthaya, 1963), 547-548.
- 20 Prince Damrong Rajanubhab, **Tamnān Wangnā**, 78-84.
- 21 Luangphor Viriyang Sirintharo, **Prawat Phra 'ā čhān Man Phūri that ta thēra (chabap sombūn) læ tai sāmamsamnuĕk [Biography of Phra Ajahn Man Phurithatto (Complete Edition) and Under Common Sense]**, 4th ed. (Bangkok: Phikanee Company Limited, 1982), 141-142.

- 22 Wat Phrathat Phanom Woramahawihan, **Pramūan phāp prawattisāt Phra Thāt Phanom læ phāp bōrānwatthu khā mahāsān nai kru Phra Thāt Phanom [A Collection of Historical Images of Phra That Phanom and Images of Valuable Antiquities in the Phra That Phanom Crypt]** (Bangkok: June Publishing, 1979), 11.
- 23 Diskul Foundation, **Som det... krom phrayā Damrong rāchānuphāp sadet pai trūat rātchakān monthon Nakhon Rātchasiṁā læ monthon ‘Udōn ‘Īsān Rō.Sō. nūngrōiyīsiphā [His Royal Highness Prince Damrong Rajanubhab inspected the Nakhon Ratchasima and Udon Provinces in the Northeast, R.S. 125]** (Bangkok: Watcharin Printing, 1987), 145-162.
- 24 Jumpon Poemsaengsuwan, **Khati kānsāng phra thāt čhēdī bāp Lānchāng nai khēt phāk tawan‘ōk čiāng nūa khōng prathēt Thai**, 100.
- 25 Kesinee Sriwongsa, “Kānsuksā khwāmsamkhan khōng Phra Thāt Phanom phān kān čhamlōng bāp,” 61-63.
- 26 Somkid Jiratatsanakul, **Ngān ‘ōkbāp sathāpattayakam Thai fiphrahat somdet... čhaofā kromphrayā Narisrānu wattiwong [The Architectural Works of H.R.H. Prince Narisaranuvattiwongse]** (Bangkok: Chalemprakiat Institute of Thai Art and Architecture, Silpakorn University, 2013), 238-247.
- 27 Thawin Thongsawangrat, **Prawat phū Thai læ čhāo phū Thai mūang Rēnu Nakhon [History of the Tai people and the Tai people of Renu Nakhon]** (Bangkok: Sriananta Printing, 1984), 47-49.
- 28 Jumpon Poemsaengsuwan, **Khati kānsāng phra thāt čhēdī bāp Lānchāng nai khēt phāk tawan‘ōk čiāng nūa khōng prathēt Thai**, 100.
- 29 Kesinee Sriwongsa, “Phra Thāt Phanom čhamlōng nai ‘Īsān kap sanyalak hāeng ‘amnāt Sayām kao læ Sayām mai [The Phra That Phanom Replicas in Isan with the Power Symbols of Old Siam and New Siam],” **Journal of Isan Arts and Culture** 3, 1 (January-June 2022): 57-72.
- 30 Fine Arts Department, **Chotmāihēt kān būrana patisangkhoṅ ‘ong Phra Thāt Phanom na wat Phra Thāt Phanom wōramahāwihān ‘amphōe Thāt Phanom čhangwat Nakhon Phanom Phō.Sō. sōngphanhārōisippāet thūng sōngphanhārōiyīsipsōng [Record of the Restoration of Phra That Phanom at Wat Phra That Phanom Woramahawihan, That Phanom District, Nakhon Phanom Province, 1975-1979]** (Bangkok: Fine Arts Department, 1979).
- 31 A. B. Griswold, “The Holyland Transported: Replicas of the Mahabodhi Shrine in Siam and Elsewhere,” in **Paranavitana Felicitation Volume**, ed. N. A. Jayawickrama (Colombo: M. D. Gunasena, 1965), 173-221.
- 32 Sirisak Aphisakmontri and Phloengsuriyathep Ramangkun Na Khotapura, **Nai tamnān Phra Thāt Phanom [The Legend of Phra That Phanom]** (Nonthaburi: Sripanya Publishing, 2023), 509-517, 548-554.

Bibliography

- Damrong Rajanubhab, Prince. **Nithān bōrānnakhadī [Ancient Tales]**. 5th ed. Bangkok: Prae Pittaya, 1975.
- _____. **Tamnān phra phutthačhēdī [A History of Buddhist Monuments]**. Bangkok: Rung Watthana, 1971.
- _____. **Tamnān Wangnā [Legend of the Front Palace]**. 8th ed. Bangkok: Saengdao, 2010.
- Diskul Foundation. **Som det... krom phrayā Damrong rāchānuphāp sadet pai trūat rātchakān monthon Nakhon Rātchasiṁā læ monthon ‘Udōn ‘Īsān Rō.Sō. nūngrōiyīsiphā [His Royal Highness Prince Damrong Rajanubhab inspected the Nakhon Ratchasima and Udon Provinces in the Northeast, R.S. 125]**. Bangkok: Watcharin Printing, 1987.
- Fine Arts Department. **Chotmāihēt kān būrana patisangkhoṅ ‘ong Phra Thāt Phanom na wat Phra Thāt Phanom wōramahāwihān ‘amphōe Thāt Phanom čhangwat Nakhon Phanom Phō.Sō. sōngphanhārōisippāet thūng sōngphanhārōiyīsipsōng [Record of the Restoration of Phra That Phanom at Wat Phra That Phanom Woramahawihan, That Phanom District, Nakhon Phanom Province, 1975-1979]**. Bangkok: Fine Arts Department, 1979.
- _____. **Phra Pin Klao: ‘ān khīan rīan Farang rūthao than tawantok [King Pinklao Reads, Writes, and Learns from the "Westerners" to Understand the West]**. Bangkok: Fine Arts Department, 2011.

- Griswold, A. B. "The Holyland Transported: Replicas of the Mahabodhi Shrine in Siam and Elsewhere." In **Paranavithana Felicitation Volume**, edited by N. A. Jayawickrama. Colombo: M. D. Gunasena, 1965.
- Jumpon Poensaengsuwan. **Khati kāsāng phra thāt chēdī bāp Lānchāng nai khēt phāk tawan'ōk chiāng nūa khōng prathēt Thai [Design Concept of Langchang Style Stupas in North Eastern Thailand]**. Mahasarakham: Mahasarakham University, 2006.
- Kesinee Sriwongsa. "Kānsūksā khwāmsamkhan khōng Phra Thāt Phanom phān kām chāmlōng bāp [The Study of Importance of Phra That Phanom through its Replica]." Ph.D. Dissertation, Silpakorn University, 2019.
- _____. "Phra Thāt Phanom chāmlōng nai 'īsān kap sanyalak hāng 'amnāt Sayām kao lāe Sayām mai [The Phra That Phanom Replicas in Isan with the Power Symbols of Old Siam and New Siam]." **Journal of Isan Arts and Culture** 3, 1 (January-June 2022): 57-72.
- Le May, Reginald. **The Culture of South-East Asia: The Heritage of India**. London: George Allen & Unwin, 1954.
- Luangphor Viriyang Sirintharo. **Prawat Phra 'ā chān Man Phūri that ta thēra (chabap sombūn) lāe tai sāmansamnuḥ [Biography of Phra Ajahn Man Phurithatto (Complete Edition) and Under Common Sense]**. 4th ed. Bangkok: Phikanee Company Limited, 1982.
- Norberg-Schulz, Christian. **Meaning in Western Architecture**. New York: Rizzoli, 1980.
- Phra Thammarachanuwat. **U rang kha nithān: tamnān Phra Thāt Phanom (phitsadān) [Urakanitan: The Legend of Phra That Phanom (Comprehensive)]**. 13th ed. Bangkok: Ninnara Printing, 1994.
- Phra Thāt Phanom [Phra That Phanom]**, edited by Srisak Wanlipodom. Bangkok: Muang Boran, 1975.
- Sakchai Saising. "Chēdī nai sinlapa Lāo-Lānchāng [Stupas in Lao-Lan Xang Art]." In **Chēdī nai prathēt Thai rūpbāp phatthanākān lāe phalang satthā [Stupas in Thailand: Form, Development and Faith Power]**. Nonthaburi: Muang Boran, 2017.
- _____. **Chēdī phraphuttharūp Hūptāem Sim sinlapa Lāo lāe 'īsān [Stupas, Buddha Images, Murals, Ordination Halls - Lao and Isan Art]**. Nonthaburi: Museum Press, 2012.
- Sirisak Aphisakmontri and Phloengsuriyathep Ramangkun Na Khotapura. **Nai tamnān Phra Thāt Phanom [The Legend of Phra That Phanom]**. Nonthaburi: Sripanya Publishing, 2023.
- Snodgrass, Adrian. **The Symbolism of the Stupa**. New York: Cornell University, 1985.
- Somchat Manichot. "Phra Thāt Phanom: Sāsanasathān saksit nai miti dān sanyalak thāng sangkhom watthanatham [Phra That Phanom: A Sacred Religious Site in Terms of Socio-cultural Symbolism]." Ph.D. Dissertation, Mahasarakham University, 2011.
- Somkid Jiratatsanakul. **Ngān 'ōkbāp sathāpattayakam Thai fīphrahat somdet... chāofā kromphrayā Narīsrānuwattiwong [The Architectural Works of H.R.H. Prince Narisanuvattiwongse]**. Bangkok: Chalermprakiat Institute of Thai Art and Architecture, Silpakorn University, 2013.
- Thawin Thongsawangrat. **Prawat phū Thai lāe chāo phū Thai mūang Rēnu Nakhōn [History of the Tai people and the Tai people of Renu Nakhon]**. Bangkok: Srianta Printing, 1984.
- Thiphakorawong, Chaophraya. **Phrarātchaphongsāwadān krung Rattanakōsin chabap hōsamut hāng chāt [The Royal Chronicles of Rattanakosin, National Library Edition]**. Phra Nakhon: Khlang Witthaya, 1963.
- Wat Phrathat Phanom Woramahawihan. **Pramūan phāp prawattisāt Phra Thāt Phanom lāe phāp bōrānwatthu khā mahāsān nai kru Phra Thāt Phanom [A Collection of Historical Images of Phra That Phanom and Images of Valuable Antiquities in the Phra That Phanom Crypt]**. Bangkok: June Publishing, 1979.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig. 1-4 Nathatai Wanachalerm, ‘**U rang kha thāt-nithān phanēchhōn: thī chhut rōemton khū thī sutthāi nung (pāet) [Urangkhathat–A Wandering Tale: Where the Beginning Is the End–1 (8)]**’, Accessed October 1, 2025, Available from <https://e-shann.com/buddhas-thoracic-relics-a-pilgrimage-story-3/>.

Fig. 2 National Archives of Thailand, Fine Arts Department, **Prachum phāp prawattisāt phāēndin phra bāt somdet Phra chhōm klao chao yū hūa [A Collection of Historic Images during the Reign of King Mongkut (Rama IV)]** (Bangkok: Fine Arts Department, 2005), 254.

Fig. 4-2 **Wat Mahāthāt (chāngwat Nakhōn Phanom) [Wat Mahathat, Nakhon Phanom Province]**, Accessed October 30, 2025, Available from [https://th.wikipedia.org/wiki/วัดมหาธาตุ_\(จังหวัดนครพนม\)](https://th.wikipedia.org/wiki/วัดมหาธาตุ_(จังหวัดนครพนม)).

Fig. 4-3 **Sim wat Phō chhē ti yā rām (laohok) [Sim, Wat Pho Chetiyaram (laohok)]**, Accessed November 24, 2024, Available from https://www.esanart.com/wat_laohok/.

Fig. 4-4 **Wat Yai sī mahāthāt chhō. Rōi ‘Et [Wat Yai Sri Mahathat, Roi Et Province]**, Accessed November 24, 2024, Available from https://isan.tiewrussia.com/wat_yaisrimahathat/.

Fig. 5-2 **Phra Thāt Phanom [Phra That Phanom]**, Accessed November 24, 2024, Available from http://www.watpamahachai.net/Document12_1.htm.